

КОНЦЕПЦИИТЕ ЗА СИГУРНОСТТА И ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В СЪВРЕМЕННИТЕ МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ И МЕЖДУНАРОДНА ПОЛИТИКА

Проф. д-р Надя Бояджиева, Институт за Балканистика, Българска академия на науките*

Резюме

Предмет на анализ тук е проблемът за сигурността на човека във връзка със състоянието на международните отношения (МО) и взаимовръзката между тях днес. Разглеждането на сигурността на човека е свързано с един по-широк поглед върху понятието „сигурност“, както и със съществуващите теории за сигурността във връзка с МО. Новата ситуация на МО налага вземането на по-строги мерки за сигурност поради заплахата от международния тероризъм, особено след атентатите във Франция и в Белгия. Тези мерки диктуват известни ограничения за обществото и на правата на отделната личност. Част от тези ограничения („мерки“) са посочени в законодателствата на държавите, други – в актовете на определени междудържавни организации, където съответната държава е член, и имат по-висока юридическа сила от националните правни норми.

CONCEPTS OF SECURITY AND HUMAN RIGHTS IN CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS AND INTERNATIONAL POLITICS

Prof. Nadia Boyadjieva, Ph.D.**

Summary

This article discusses the role of human security in international relations and international politics today. The article explains the concept of “human security” as it relates to international security in general and to theories of international relations. The issue is a timely one because the threat of international terrorism, underscored by recent attacks in France and Belgium, has led to the imposition of certain restrictions on society and on individual

---

* Изследването е направено като гост-професор в Дейвис център за руски и евроазиатски изследвания и програмата за Студената война, Харвардски университет, с престижната награда “Policy and Strategy Fellowship” и с финансовата подкрепа на Фондация „Смит Ричардсън“, САЩ.

** This research was undertaken during my time as a Policy and Strategy Fellow, a special fellowship funded by the Smith Richardson Foundation, and as a Visiting professor at the Davis Center and the Cold War Studies program at Harvard University.

rights. The article explores how such measures have affected human security and what force they have in both national and international law.

Изследването на проблемите, свързани със сигурността на човека, на фона на понятието сигурност в рамките на МО, налага известно предварително уточняване на понятията „сигурност“ и „права на човека“.¹ Липсата на такова разграничение неизбежно ще създаде затруднения при определянето на тяхната зависимост. Преосмислянето на традиционното военностратегическо схващане за сигурността, освен посоченото вече, доведе и до сериозен напредък за развитието на теорията за „човешката сигурност“ (human security).

Развитието на идеите за преосмисляне на представите за сигурност, заложи в 80-те години на миналия век от Р. Есили, Р. Уокер, Дж. Дер Дериан и развити във връзка и с човешката сигурност от Р. Улман, Дж. Метюз, Б. Бузан, довеждат до разширяване на представите за съдържанието на понятието за сигурност, неговия обхват и заплахите за сигурността, като в понятието се включват и невоенни елементи, чужди на традиционното схващане за сигурност и видовете ѝ.

Налаганите от държавата на обществото и на отделната личност ограничения в интерес на националната сигурност невинаги са разбирани и приемани като необходими и полезни. Особено чувствителни са обществеността и отделният индивид, неин член, когато в интерес на националната или регионалната, или глобалната сигурност се засягат

---

¹ В българската специализирана литература има многобройни изследвания в областта на развитието на идеята за правата на човека и защитата на правата на човека и правата на гражданина на национално, регионално и международно равнище. Сред тях са трудовете на Нено Неновски. Правата на човека. Юриспрес, С., 1994; Н. Неновски, Права на човека и права на гражданина /Към въпроса за съдържание на понятията/ - Правна мисъл, 1993, № 3; Н. Неновски, Правата на човека в Конституцията на Р България от 1991 г. - Правна мисъл, 1995, № 1, с. 3-13; О. Борисов. Правата на българските граждани: Задължителни за предоставяне и упражнявани в действителност. София, Юриспрес, 2001; О. Борисов, Права на човека. Сборник от международни актове, Нова звезда, С., 2003; О. Борисов, Права на човека. Нова звезда, С., 2002; О. Борисов, Международноправна защита на правата на човека. Нова звезда, С., 2007; Клаус Хюфнер, Емил Константинов, Волфганг Ройтер, Закрила на правата на човека. Международни механизми. С., 2001; Основни права на човека. (Съст. и научен редактор) Евгени Танчев, С., 2002; Цв. Каменова, Е. Друмева, И. Илиева. Европейско и национално антидискриминационно правно регулиране. С., БАН, 2004; Цв. Каменова, Забраната на дискриминацията в новия 12-ти протокол към Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и в актовете на Европейския съюз. Правна мисъл, кн. 3 / 2000 г.; Заедно в борбата срещу расизма и ксенофобията. Сборник с материали за студенти. Бояджиева, Надя. (Съст. и научен редактор), С., 2006; Стандарти и механизми за защита правата на човека: международната общност и вътрешнополитическите предизвикателства в геополитическата среда на XXI век. Сборник материали за студенти. Бояджиева Н. (Съст. и научен редактор), С., 2007 и др.

естествени човешки права. В по-голямата си част човешките права са декларирани във Всеобщата декларация за правата на човека, приета от ООН през 1948 г.², в Международния пакт за гражданските и политическите права (1966 г.) и в редица други международни актове, както и в основните закони на почти всички държави – в конституциите.

Естествено възниква въпросът до каква степен колизията между човешки права, лична свобода и сигурност на личността и сигурността на държавата, узаконена в определен вид и размери, би била необходима, разбираема и търпима от всеки член на обществото.

Ограниченията на правата и свободите на човека са допустими само когато са регламентирани от международни, регионални или национални нормативни правни актове (напр. Международния пакт за икономически, социални и културни права (1966 г.), чл. 4; Международния пакт за граждански и политически права (1966 г.) част III, чл. 12, 18 и 19) и др.).

Пределите на ограничаване на правата и свободите на човека са определени в „Сиракузски принципи за тълкуване на ограниченията и отклоненията от положенията на Международния пакт за граждански и политически права“³. Допустимите ограничения на правата и свободите, относими към Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и гарантирани от нея, са посочени в самата конвенция (чл.18).⁴

Друг обсъждан въпрос в литературата е за пределите на правата и свободата на човека, т.е. създаване на ситуация, при която осъществяването на тези права и свободи няма да пречи на съвместното им използване в едно общество, което да не допусне злоупотреба с използването им. Този въпрос е тясно свързан с ограниченията. Проблемът е в това да се намери баланс между човека, обществото и държавата, който да установи оптимални предели на основните права и свободи.

---

² Повече за Всеобщата декларация за правата на човека и международната система след Втората световна война вж. Boyadjieva, N., *The Impact of the Cold War on the Origins and Evolution of International Human Rights Regimes* In: *Krakowskie Studia Miedzynarodowe*, N3 (VI) Kracow, 2009 , pp. 52-55.

³ UN Commission on Human Rights, *The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights*, 28 September 1984, E/CN.4/1985/4. Документът е достъпен на следния интернет-адрес: <http://www.refworld.org/docid/4672bc122.html> [22 October 2016].

⁴ Европейска конвенция за правата на човека, изменена и допълнена от Протоколи № 11 и 14, придружена от Протоколи № 1, 4, 6,7, 12 и 13. Европейски съд по правата на човека. Council of Europe, F-67075 Strasbourg cedex. Текстът на Конвенцията е достъпен и на следния интернет-адрес: www.echr.coe.int [22 October 2016].

Важен въпрос, който има отношение към сигурността на правата на човека, чийто брой е внушителен, е има ли система на правата на човека и каква е тя. Под система на правата на човека се разбира „цялостна съвкупност на всички предвидени от международното право и националните законодателства права и свободи на човека, осигуряващи социална сигурност на хората и с това справедливост в обществените отношения и стабилно позитивно постъпателно развитие на обществото“.⁵ Към признаците на системата се отнасят: „1. формална определеност на правата и свободите, което се изразява в тяхното закрепване в международни, регионални и вътрешнодържавни документи; 2. структурно разграничение на правата и свободите по различни критерии; 3. наличие на общи критерии и други фактори, обединяващи ги в едно цяло; 4. практическа значимост на цялата система и всеки неин елемент.“ Системата има две нива: 1. международно ниво (основни международни актове); 2. национално ниво (конституциите и други основни актове на държавите).

Приетите от редица държави, в т.ч. от някои от водещите държави, мерки с цел защита на сигурността им при пътувания и приемане на своя територия на чуждестранни граждани или на лица без гражданство ограничават личното им пространство, защото изисквания като посочване на данни за образование, семейно положение, родствени връзки по възходяща и низходяща линия, притежаване на банкови сметки, на недвижими имоти, на моторни превозни средства, снемане на пръстови отпечатащи, фотографиране по същество създават профил на личността. Те стават или могат да станат публично достояние, като повечето от хората не желаят да бъдат достъпни на трети лица, в т.ч. и за външни лица, неангажирани със съответната държавна служба.

Тази опасност от разгласяване не може да бъде преодоляна независимо от мерките за защита – организационно-структурни и технически. Тази защита не може да бъде гарантирана и от най-развитите в техническо и технологично отношение държави. Това твърдение не е нужно да бъде илюстрирано с примери, които са обществено достъпни. От съображения за сигурност са допустими и проверка на личните вещи, на колетни пратки, на лична кореспонденция, контрол на използваните за лични цели технически средства. Някои от мерките за сигурност засягат и религиозните чувства на изповядващите определена религия, особено при граничния контрол.

Посочените мерки за сигурност са уредени в законодателството на съответната държава като задължителни или допустими. Безспорно това

---

⁵ Права человека. Энциклопедический словарь. Алексеев, С. С. (ред.), Москва, Норма, 2013, с. 171.

е право на държавата, произтичащо от нейния суверенитет. Но и тук въпросът опира до допустимите и разбираеми за всеки човек граници на специални мерки с оглед на прогласените права на човека за свободно движение, лична неприкосновеност и лично пространство.

Независимо от горните разсъждения следва да се съгласим с мнението, че прекаленото разширяване на границите на човешката сигурност не е полезно, нито е необходимо както за индивида, така и за държавата. В този смисъл напълно прав е В. Кулагин, който пише, че „Безкрайното разширяване на това пространство заплашва от поглъщане от феномена сигурност на целия комплекс на международните отношения и на световната политика“⁶.

Между МО, правото и свободите на гражданина и човека има определена връзка и взаимозависимост.⁷ За връзката между МО и сигурността на човека важна роля имат преди всичко гражданските му права – това са естествени и неотчуждаеми основни права и свободи, които принадлежат на човека от раждането му и не зависят от принадлежността му (гражданство, поданство) към определена държава. Многобройните граждански права в интересувания ни аспект в частност включват правото на живот, правото на свобода, лична неприкосновеност, правото на защита на честта и достойнството му и много други права.

Една от основните задачи на държавата е да гарантира сигурността на своите граждани и на пребиваващите на територията ѝ чужди граждани и лица без гражданство (т.е. на всеки човек). С появата на нови форми на граждански конфликти, които водят до масови нарушения на правата на човека и неговата сигурност, както и на негативните последици от глобализацията, увеличаване на насилствените престъпления против личността, разпространение на наркотиците, небивало разширяване на тероризма и други фактори очертават тенденция на все по-често срещани се призови на специалистите в областта на сигурността, на правата на човека, на междудържавни и частни организации, че държавата вече не може сама да изпълнява успешно едно от основните си задължения – защита на правата и свободите на гражданите си, в т.ч. и не на последно място на тяхната сигурност.

Държавата изпитва сериозни затруднения в осъществяване на своите функции в този аспект на своето предназначение и е принудена да

---

⁶ Кулагин В. И. Современная мировая политика. Прикладной анализ. Москва, Аспект Пресс, 2007, с. 193.

⁷ Дейвид Форсайт представя своето разбиране за взаимодействието „международни отношения – права на човека“ в: Форсайт, Дейвид. Правата на човека в международните отношения. Слънце, С., 2000.

предоставя известни правомощия на частни организации, които извършват дейност по защита на сигурността на обекти и на хората, работещи в тях. Тази дейност би трябвало да бъде уредена с нормативни актове, но невинаги това е така във всяка държава. Частната инициатива има сравнително висока степен на самостоятелност. Ето защо много автори обръщат внимание на този феномен, като смятат, че държавата няма вида, който е имала, че тя ограничава, преотстъпва част от суверенитета си – желаемки това или нежелаемки – на междуправителствени организации, на неправителствени организации и движения, както и на частни структури.

В този смисъл основателна е констатацията на Имануел Валерщайн, че „държавите се задъхват от изискванията за сигурността и благосъстоянието, които те политически не са в състояние да удовлетворят. В резултат се получава постоянна приватизация на сигурността и благосъстоянието, което ни движи в направление, различно от това, с което ние се движехме 500 години“.⁸

Очертаното състояние дава основание както на специалисти в разглежданата област, така и на инициативи на посочените структури да настояват за намеса в дейността на отделни държави, които не са в състояние да изпълняват националните си и международни задължения по защита на сигурността на своите граждани.⁹

Във връзка с разглеждания аспект на сигурността особено внимание заслужава въпроса за т.нар. „право на намеса“ и „хуманна намеса“. Смята се, че началото на това движение се оформя през 1967 г. и е свързано с дейността преди всичко на международни организации с хуманна ориентация, в това число движения, частни организации и групи. По своя характер това са транснационални образувания, които са си поставили за цел да се намесват по същество във вътрешните работи на държави, които не изпълняват задълженията си за осигуряване на необходимата сигурност и правата на човека на територията си. В практиката на някои от тези организации се използва навлизането в чужда територия без спазване на надлежния граничен режим. Те оправдават своето поведение практически с представата им, че правата на човека стоят над правилата, създадени от държавата и касаещи нейния суверенитет. Подобни действия на различни субекти получават наименованието „право на намеса“. Проявяваната инициатива на

---

⁸ Валерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире, Санкт-Петербург, 2001, с. 365.

⁹ По-подробно по този въпрос, както и по въпроса за употребата на сила в международните отношения според международното право вж. Константинов, Емил. ООН и основните принципи на международното право. В: ООН: исторически традиции и съвременно право. Изд. „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015, с. 208-217.

подобни структури не може да бъде оправдана, независимо от хуманността на идеята, защото нарушава едни от основните принципи и характеристики на държавата – нейните граници и нейния суверенитет. Под намеса в МО се разбира всяко действие, чрез което един субект нахлува в компетенцията и прерогативите на друг¹⁰.

Концепцията за правата на човека и неговата сигурност и неприкосновеността на държавната граница, която също е защитена, влизат в противоречие, където държавата не изпълнява задълженията си към човека. На тази основа възниква теорията за *хуманната намеса*.¹¹

Като отчитат, че глобализацията наред с положителния си ефект има и много отрицателни страни и че държавата не е в състояние да защити индивида и гражданското население от новите опасности, привържениците на теорията за хуманната намеса (В. Зоргман, Л. Ринер, Г. Саламе, Л. Ексуорси) смятат, че „човешката сигурност“ по същество има предимство пред националната сигурност. Те и други представители смятат, че се очертава тенденция на влошаване сигурността на индивида най-вече поради вътрешните граждански конфликти, наред и с другите опасности като разширяване на насилствените престъпления, наркотиците, тероризма и др. е необходимо разработването на нова стратегия за сигурност. Те приемат за несъстоятелна хипотезата, съгласно която сигурността на индивида произтича от сигурността на държавата, и затова трябва да се разработи нова стратегия за защита на правата на човека. За разлика от различните частни транснационални организации, които предпочитат „пряката акция“ без нормативни правила, представителите на тази теория смятат, че трябва да се активизира дейността на ООН и в частност на Съвета за сигурност, в чиито задължения влиза разработването на норми за пределите на намеса във вътрешните работи на държавите, които не спазват правата на човека. Тези становища по принцип се споделят и от други автори.

Като подчертава интегралната природа на системата за сигурност, Христо Георгиев посочва, че в системата на националната сигурност има три равнища на сигурност: лично, обществено и държавно. Характерна за сигурността днес е интегралността. Това означава не само държавата, но и всички субекти на историческия процес (личност, семейство, общност от хора) да имат равно право на сигурност и да могат да го придобият само чрез осигуряване на това право за всички¹².

---

¹⁰ Цыганков, Павел (ред.) Международные отношения, теории, конфликты, движения, организации. Москва-Альфа-М, Инфра-М, 2013, с. 59.

¹¹ Подробно за тази теория и становищата на нейните привърженици вж. Цыганков, П. А. Цит. съч., с. 57-60.

¹² Георгиев, Хр. Политика на сигурност на Република България в началото на 21 век: теоретични и приложни аспекти. С., Изд. Нов Български Университет, 2011, с. 17.

Подобна теза основателно застъпва и В. Кулагин, а именно, че „Глобализацията на света поставя задачата за осигуряване на глобална сигурност, която става все повече разнособектна и неделима“¹³.

Възгледите за еднаква значимост и защита на различните видове сигурност са сравнително нови и се появяват през 80-те години на миналия век. По същество става дума за неделимост на сигурността, което практически в МО ще изключи (или намали до допустими предели) възможността да се гарантира сигурност на едни участници за сметка на други.

Според Л. Ексуорси тази стратегия включва:

1. Когато обстоятелствата го оправдават (намесата – бел. моя, Н.Б.), е необходима енергична намеса, за да защитят сигурността на човека. С тази цел може да се използват принудителни мерки, включително санкции и военна намеса, какъвто е случаят във войната в Босна и Херцеговина, както и в Косово.

2. Трябва открито да се оценят недостатъците на стратегията, целяща развитие на стратегията за сигурност на държавата и международната сигурност.

3. Политиката на сигурност трябва да бъде много по-съществено интегрирана в стратегията на подкрепа правата на човека, на развитието на демокрацията.

4. Вследствие сложния характер на съвременните предизвикателства за сигурността на човека, инициативите в тази област трябва да бъдат обърнати към всички актьори, включвайки държавите, многостранните организации и групи на гражданското общество. Доколкото проблемите, застрашаващи сигурността на човека, имат транснационална природа, само многостранното сътрудничество позволява да се намерят ефективни решения.

5. Ефективността на решенията ще зависи от засилване на координацията на операциите. Например успешни операции по поддържане на мира, многоаспектни и основаващи се на тясната координация на усилията на различни актьори, вкл. политически преговарящи, „сини каски“, наблюдатели за правата на личността и отговорници за хуманитарната помощ.

6. Нарастваща роля в напредъка на сигурността на човека имат неправителствените организации на гражданското общество, като в много случаи са в най-висока степен ефективни партньори по защита на правата на човека.¹⁴

---

¹³ Кулагин, Владимир. Международная безопасность. Москва, Аспект Пресс, 2007, с. 12.

¹⁴ Цыганков, П. Цит. съч., с. 58-59.

Смятаме, че не може да има разширено тълкуване на хуманната намеса. Държавите нямат право да действат по собствена инициатива и да нарушават суверенитета на друга страна, в която те считат, че се нарушават човешките права. В тези случаи възниква колизия между принципите за защита правата на човека и националната, а в някои случаи и международната сигурност. Като следствие се нарушава международното статукво, т.е. нарушават се междудържавните отношения, а с това и МО. Почти веднага след приемането на Устава на ООН и досега международната общност е свидетел на много нарушения на прогласените принципи в него и на нарушения на международното право. С прилагане на сила от една държава или група държави (коалиции) срещу друга държава без спазване на изричните разпоредби на Устава на ООН интервенциите с „хуманна цел“, какъвто е мотивът на ръководствата на държавата в тези случаи, не могат да бъдат приети и оправдани. Те се извършват без санкция на Съвета за сигурност на ООН, който единствено може да разреши подобни акции. В противен случай е налице агресия¹⁵.

През 1948 г., след нахлуването на арабски държави в Палестина, Египет заявява, че участва в интервенцията, за да защити живота и собствеността на арабите, живеещи в Палестина; през 1960 г. Белгия нахлува в Конго, оправдавайки действията си с цел защита на белгийските и други граждани, намиращи се на територията на Конго; 1965 г. САЩ осъществяват морски десант в Доминиканската република за защита на американските граждани; 1975 г. Индонезия нахлува в Източен Тимур, за да сложи край на беззаконията и жестокостта, извършвани според нея там; през 1991 г. „хуманитарна операция в Сомалия и Ирак“; през 1994 г. военна операция в Хаити; през 1999 г. – военна операция на НАТО в Югославия; през 2003 г. нахлуване на военни сили на САЩ и Великобритания в Ирак; нахлуване на въоръжени сили в Либия.

Концепцията за „хуманитарната интервенция“ може да се разглежда и като един от многото „митове“ в съвременните международни отношения и в концепцията за защита на правата на човека. Макар и да съществува отдавна, това понятие „оживява“ с нов интензитет с утвърждаването на САЩ като доминираща световна сила след установяването на новата система на международни отношения. Всичките случаи на интервенция – в Сомалия, в Хаити, в Босна и Херцеговина, в Косово¹⁶ и дори в Ирак – са защитавани най-малко отчасти с тази обосновка, приложима към всички случаи.

---

¹⁵ United Nations Security Council Resolution 3314, 14 December 1974, Art. 3.

¹⁶ Boyadjieva, N. K. Grouzev, The Kosovo Crisis: The International Community and the Challenges of Humanitarian Intervention (Some Legal Aspects and Pragmatic Approaches)

Сред посочените примери се очертава този на политиката на САЩ към войната в Босна и Херцеговина (1992-1995 г.). Несъмнено безпристрастният изследовател си поставя въпроса защо САЩ, „неизлекувани“ още от Виетнамския синдром, се намесват в географска зона, която не може да бъде обект на стратегически интереси на американската външна политика. Твърденията, че американският ангажимент е генериран само от хуманни и морални съображения, а именно да се спре кръвопролитие, да се поощри етническата и религиозната толерантност, да се създадат условия за начален процес на демократизация на страната, да не се допусне разгръщането на конфликта в съседни държави и т.н., се оказват едностранчиви. Съображения от такъв характер действително са налице, макар че немало изследователи са скептични спрямо такова абстрактно обяснение. В повечето изказвания на американски експерти по този проблем зад привлекателните политически фрази и скритите в тях „хуманитарни“ абстракции можем да доловим наличието на прагматизъм, който включва и морални императиви, но не се определя от тях. Обстоятелството, че САЩ заемат в НАТО, както и в международната система след края на Студената война, безспорна лидерска позиция, се отразява върху балканската политика на САЩ, и особено при решаването на босненско-херцеговинския проблем. И ако войната в Босна и Херцеговина довежда американските войски на Балканския полуостров, то взривовете в Косово и бомбардировките на НАТО в Сърбия през 1999 г. оповестяват най-мощната военна операция в Европа след Втората световна война (1939-1945 г.), която бе представена на международната общност като „хуманитарна“ интервенция¹⁷.

Въпреки посочените примери, познаваме и други случаи, когато, независимо че не е имало санкция на Съвета за сигурност на ООН, интервенциите с въоръжени сили на практика защитават човешки права, като например интервенцията на Индия в Пакистан през 1971 г., която спира гражданската война и Р Бангладеш получава независимост, и др.

Независимо от видимите хуманитарни цели на посочените интервенции, които действително защитават човешките права, от формална юридическа гледна точка те са неправомерни, защото са без

In: - An Era of Human Rights. Legal Essays in Honor of Jo Carby-Hall. D. Ryland (Ed.), Barmarick Publications, Enholmes Hall, Patrington, East Yorkshire, England, 2006, pp. 119-138.

¹⁷ Бояджиева, Надя. Митове и реалности в международните отношения през XX век.. В: История, митология, политика. В: Колева, Даниела, Костадин Грозев (съст.), С., Университетско издателство „Кл. Охридски“, 2010, с. 330-334.

санкция на Съвета на сигурност¹⁸. Навярно и за в бъдеще ще има интервенции от първия и втория вид, които неминуемо ще застрашават сигурността, в т.ч. и сигурността на човека, и ще доведат до проблеми в МО. Тези проблеми ще възникнат, както показва досегашният анализ на МО, не само от самата интервенция, а от последиците, които тя оставя след себе си. Тези последици са най-осезаеми за гражданското население, т.е. за отделния човек и неговата сигурност. Такава е ситуацията в Афганистан, Ирак, Либия.

Още по-категоричен при оценката на равнопоставеност и приоритета при правото на осигуряване на сигурност е Черниченко, който основателно смята, че без лична (има се предвид сигурност на човека – бел. моя, Н.Б.) няма нито глобална, нито международна сигурност. Според него със защитата на личността започва защитата на човечеството; желанието да се защити личността лежи в основата на стремежа към глобална сигурност, а международната и глобалната сигурност са невъзможни, ако не е осигурена сигурността на личността¹⁹.

Както беше вече посочено по-горе, глобализацията оказва съществено влияние на развитието на МО и проблема за сигурността. Важно е да се определят принципите и условията, при изпълнението на които биха нараснали позитивните резултати на глобализацията и биха се минимализирали нейните отрицателни последици. Затова следва да се изхожда от основния принцип – човешкото измерване на глобализацията, което трябва да покаже целия спектър на въздействието ѝ на човека, неговите интереси, на народите, на техния начин на живот. Инструмент на такова хуманитарно измерване се явяват правата на човека и правата на народите. Ако каквито и да било аспекти на глобализацията не издържат проверката на правата на човека, следва еднозначно да се признаят като антихуманни.²⁰

Със създаването на Организацията на обединените нации (1945 г.) и приемането на Устава на ООН (26 юни 1945 г.), който влиза в сила на 24 октомври 1945 г.²¹, международната общност заявява своето намерение за зачитане правата на човека. В Преамбюла на Устава на ООН се заявява за решимостта „отново да се утвърди вярата в основните права на човека, в достойнството и ценността на човешката личност, в

---

¹⁸ В литературата има многобройни трудове, написани от политици, дипломати, учени, в които се изтъкват аргументи, че прилагането на сила от една държава на друга с хуманна цел, без санкция на Съвета за сигурност, е оправдана, като аргументират становището си с обичайното право или дори с Устава на ООН.

¹⁹ Черниченко С. В. Теория международного права. В 2-х т., М., 1999, т. 2 с. 361-362.

²⁰ Права човека..., Цит. съч., с. 13.

²¹ България става член на ООН на 14 декември 1955 г.

равноправието на мъжете и жените, както и в равенството на големите и малките народи“. В чл. 1 на Устава се посочва и една от целите на международното сътрудничество, а именно: „развитие и насърчаване спазването на правата на човека и основните свободи за всички...“. Задължение на ООН е да съдейства за „всеобщо зачитане и спазване на правата на човека и основните свободи“ (чл. 55 „б“), чл. 56 задължава държавите членки да предприемат самостоятелни действия в сътрудничество с ООН за постигане на целите, посочени в чл. 55 на Устава. В Устава на ООН не се съдържа определение на понятието „права на човека и основни свободи“. Съгласно чл. 62 от Устава Икономическият и социален съвет трябва да „насърчи зачитането и спазването на правата на човека и основните свободи за всички“, както и да създаде комисии в икономическата и социалната област за насърчаване на развитието на правата на човека (чл. 68). Разпоредбите на Устава имат редица важни последици поради няколко причини: първо, защото „Уставът интернационализира правата на човека“; второ, поради „Задължението на държавите членки да сътрудничат на Организацията даде възможност на ООН да предприеме усилия за определянето и кодифицирането на тези права...“; трето, „... ООН цели да изясни обхвата на задължението на държавите членки да „защитават“ правата на човека...“. Днес е признато, че ако една държава извършва действия, които представляват „трайни особено големи нарушения“ на гарантирани международни права на човека, тя нарушава Устава на ООН“. ²²

След приемането на Устава на ООН, на 10 декември 1948 г., е приета Всеобщата декларация за правата на човека²³ и други актове, с което се създава Международната харта за правата на човека.²⁴

С приемането на Устава на ООН правата на човека и неговата сигурност не са вече само грижа на отделната държава. Те вече попадат под егидата на международната организация, която в случаи на грубо нарушаване на човешките права може да предприеме различни мерки за възстановяването на тези права – т.е. т.нар. „хуманна намеса“ или „хуманна интервенция“.

---

²² Каменова, Цветана, Емилия Друмева, Ирена Илиева. Европейско и национално антидискриминационно правно регулиране. Второ преработено издание, С. Институт за правни науки при БАН, 2004, с. 13-15; Вълканов, Велко, Цит. съч., с. 30-34.

²³ За изработването на Декларацията като първа стъпка към създаването на международната система за защита на правата на човека и международната среда вж. Boyadjieva, Nadia. *The Impact of the Cold War on the Origins and Evolution of International Human Rights Regimes...* pp. 52-55.

²⁴ Boyadjieva, N., *Methodological Problems and Practical Issues of Human Rights Education and Responsible Living*. - In: *Enabling Responsible Living PERL's International Conference Istanbul*. 2011, Hedmark University College, Norway, 2011, pp. 240-249.

Поради факта, че политическите права и свободи са съставна част на правата на човека, то към тяхната защита имат непосредствено отношение ООН и нейни структурни звена, както и други регионални организации. С цел подобряване дейността на ООН в разглеждания аспект е повишена ролята на Върховния комисар по правата на човека, като в представителството на ООН в различни държави е създаден институтът на съветници по правата на човека, които имат съществена роля при определяне на политиката на ООН към съответната държава. От тяхната оценка на нивото на защита на правата на човека в държавата на акредитация зависи дали съответните проекти и помощта на ООН за държавата ще бъдат спрени или продължени.

Други органи, имащи непосредствено отношение към правата на човека в разглеждания аспект, са Съветът по правата на човека към ООН, създаден през 2006 г. на мястото на Комисията по правата на човека, но вече с по-висок статут²⁵, Институтът на омбудсмана, създаден в по-голямата част от държавите изключително за защита на правата и свободите на човека; Съветът на Европа (1949 г.), който приема през 1950 г. Конвенция за защита правата на човека и основните свободи. Чрез създадените към Съвета на Европа институции като Комитета на министрите на Съвета на Европа, Европейския съд по правата на човека, Европейския комитет по предотвратяване на изтезанията, Съветът на Европа реално може да осъществява влияние за спазване правата на човека в страните членки.²⁶ Наред с посочените структури за защита на правата на човека в ООН и в Европейския съюз съществуват и редица актове, приети и действащи от Организацията на американските държави, от Организацията за африканско единство, от Обществото на независимите държави (ОНД).

Посочената теория за „хуманната намеса“, колкото и да е привлекателна на пръв поглед поради обстоятелството, че оправдава драстични мерки за защита сигурността на човека, не може да бъде споделена изцяло, ако тези действия не са свързани с дейността на оправомощени органи. Някои от мерките, които предприемат междудържавните международни организации, в това число глобалните, имат драстичен характер. Част от мерките на ООН, съдействието и упражняването на натиск върху правителствата на отделни държави от международни неправителствени организации, за да предприемат необходимите мерки за защита на човека, като техен национален и международен дълг са оправдани, защото в първата хипотеза мерките на

---

²⁵ По-подробно вж. Белова, Габриела. Актуални тенденции в защитата на правата на човека, „Класик Дизайн“, 2013, конкретно глава втора на труда.

²⁶ Boyadjieva, N., Methodological Problems and Practical Issues of Human Rights Education..., pp. 241-244.

ООН и на други междудържавни организации не засягат повече от преотстъпления суверенитет на съответната държава, а във втората хипотеза за усилията на неправителствените организации се засяга суверенитетът на съответната държава.

Нарушаването на границите на която и да е било държава от частни организации, както и от която и каквато и да било друга организация, ако случаите за това нарушаване не са предвидени в международни актове, следвани от решения на съответен орган (напр. Съвета за сигурност на ООН), не могат да бъдат оправдани, защото в тези случаи се извършва престъпление, преследвано от закона на съответната страна.

Наред с националните съдебни органи с компетенции по защита на правата на човека действат и международни съдилища – Международен съд при ООН (страна може да бъде само държава), Международен наказателен съд, Европейски съд по правата на човека²⁷, Съвет по правата на човека към ООН, Международни органи по защита правата на човека – Комитет по правата на човека, Комитет по икономически, социални и културни права, Комитет против изтезанията, комитет по правата на детето, Африканска комисия по правата на човека и народите и др.

Очертаващите се тенденции на засилване на ролята на ООН, на нейните структури и на други международни организации, на финансови глобални организации, движения и на отделни личности, и особено поставянето на проблема за правата на човека и неговата сигурност в центъра на политиката на ООН, се явяват гаранция на успех и при решаването на този важен проблем.

Генералният секретар на ООН Кофи Анан в речта си пред Комисията по правата на човека на ООН на 7 април 1999 г. посочва, че правата на човека са приоритетни в дейността на световната общност и заявява, че поставя правата на човека като главна задача на всяка програма, инициентирана от ООН, и на всяка предприемана от ООН мисия, като изтъква: „Аз правя това, защото поощряването и защитата на правата на човека съставляват сърцевината на всеки аспект на нашата дейност и на всеки член на нашия Устав.“²⁸

Наблюдава се засилване на наднационалната роля на международното право, подчертан процес на приемане на актовете на

---

²⁷ Domaradzki, S. Suwerenność państwa a Europejski Trybunał Praw Człowieka, w: red. Jacek M. Majchrowski i Barbara Stoczewska, Wartości polityczne, Oficyna wydawnicza AFM, Kraków 2010, s. 175-183.

²⁸ Аннан, К. Проблема вмешательства. Выступления Генерального секретаря ООН. Нью-Йорк, 1999, с. 19.

ООН, на ЕС за страните членки²⁹ и на други регионални организации и превръщането им в елемент на националните законодателства и включването в общоприетите норми за защита правата и сигурността на човека.³⁰ В същото време следва да се отбележи, че този процес не върви гладко и без съпротива, в повечето случаи косвена.

Практическото прилагане на принципите и общозадължителните норми на актовете на ООН срещат определени трудности и те са в няколко направления: в рамките на МО, в междудържавното сътрудничество държавите сключват много договори или се присъединяват към международни актове, които са в по-голяма или в по-малка степен в противоречие с националното законодателство, което налага промяната му, т.е. настъпва промяна в традиционните национални правни системи, които в някои случаи изискват време поради съществуващата национална процедура и добра воля от управляващите елити; неспазването на общоприетите международни правила може да доведе до натиск за приемането им преди всичко по дипломатически път, но може да спре и програма на ООН.

Процесът на промяна в националното законодателство с оглед регламентите на международните актове се осъществява и при натиск от отделни субекти, чиито човешки права и свободи не са защитени от националното законодателство, не са защитени от международни актове, поради което те имат право да се обърнат към международни институции – в комитета на ООН по правата на човека, или на регионално ниво – към Европейския съд по правата на човека. Решенията на Европейския съд по правата на човека са задължителни за страните членки и по тези решения те изплащат понякога значителни суми и са принудени да внасят съответни промени в националното законодателство; между транснационалните компании, които се стремят да ограничават прогласените права и свободи с оглед на техните икономически интереси, което наложи приемането на проект от норми, относими към транснационалните компании, да опазват правата на човека; независимо от общопризнатото водещо начало на правата и свободите на човека от

---

²⁹ По-подробно за България и членството в ЕС вж. Константинов Е. Актуални международноправни аспекти на правата на човека в сферата на сигурността и присъединяването на България към Европейския съюз. С. 2005.

³⁰ Повече по въпроса за мястото и значението на универсалните ценности и на принципите на международното право в правните системи на различните държави от Обществото на независимите държави вж. Marin N., Ualieva Zh. International Standards as Source of the National Right of the CIS Countries. ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ ВЕСТНИК КАРАГАНДИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА. № 2 (78) / 2015, Серия Право. Карагандинский государственный университет, Издательство Карагандинского государственного университета им. Е. А. Букетова, Караганда, 2015, с. 83-86.

всички държави членки и не само членки. Редица държави или региони правят опити да заобикалят предоставянето на естествените и неотменими човешки права, присъщи на всеки човек, на своите граждани, мотивирайки се с привидни уговорки за съобразяване на тези правила с националните традиции, стандарти и ценности на страната си.

В Декларацията, приета с консенсус на Световната конференция по правата на човека, проведена през 1993 г. във Виена, се потвърждава всеобщият характер на правата на човека, но в нея се обръща внимание на националните, регионалните особености, както и на различните културни и религиозни традиции.³¹ Изтъкването на особеностите би могло да доведе до проблеми при спазване на правата на човека и осигуряване на неговата сигурност. В този дух е предвижданията на Збигнев Бжежински, че след разпадането на двуполусния модел демокрацията и човешките права ще бъдат изправени пред нови предизвикателства и че културата ще се превърне в разделителна линия в обсъжданията по въпросите на свободата и правата на човека. В този смисъл предизвикателствата ще бъдат сложни, тъй като културните спорове отричат самия смисъл на нерушимите права на човека под претекст, че този смисъл отразява една твърде провинциална „западна гледна точка“³².

Концепцията за правата на човека и неговата сигурност намира отражение и в Конституциите на редица страни, както и в други нормативни национални актове. Тези права са естествени и неотменими, принадлежащи на всеки човек от момента на раждането му и в този си вид са намерили регламентация в международните актове на ООН. В този смисъл е и становището на Нено Неновски, който пише, че „по дълбоката си същина правата на човека са социално, а не юридическо явление, или по-точно, генетично те са доюридическо явление. От това гледище те са естествено и екзистенциално присъщи на човека. Като такива те са наистина неотчуждаеми и неотменими.“³³ В този дух е и следната характеристика, поставяща акцента върху неотменимия характер на правата на човека, а именно: „Естествените права са обусловени от биосоциалната същност на личността. Те произтичат непосредствено от биологичната и социална природа на личността. Естествените права съответстват на биосоциалните потребности на личността. Те са израз на естественото състояние на личността и в този смисъл са естествени права.“ Това означава, че естествените права нямат нормативен характер.

---

³¹ По-подробно вж. Борисов, Орлин. Международноправна защита на правата на човека, С., Нова звезда, 2007.

³² Brzezinski Zb. The New Challenges to Human Rights. Journal of Democracy. Vol. 8, Number 2, April 1997, p. 3.

³³ Неновски, Нено. Правата на човека. С., 1994, с. 96.

Естествените права са ценностно метаюридическо явление. Те съществуват независимо от позитивното право (*jus voluntarium*).³⁴ Разглеждани от този аспект, правата на човека не зависят от волята на държавата и не подлежат на преоценка.³⁵

В заключение можем да направим следните изводи.

Първо, след създаването на универсалната система за защита на правата на човека след Втората световна война, вече към края на ХХ в. концепцията за правата на човека се утвърждава и става общоприета. Тази сериозна промяна в подхода към правата на човека е резултат от десетилетните усилия на органите в рамките на ООН и на регионалните системи за защита на правата на човека, които са включени в трудния процес по изработването и приемането на основните актове на ООН и последвалите ги множество международни и регионални актове, в създаването на структурни звена в системата на ООН, учредяването на редица междуправителствени организации и органи с такава насоченост.

Второ, със създаването на универсалната и регионалните системи за защита на правата на човека осигуряването на сигурността на правата на човека не е само задължение на държавата. Този проблем обаче има особено значим интерес за самата държава. Наред с другите фактори, за които вече стана дума, предизвикани от глобализацията, за сигурността на правата на човека има значение и юридическата защита, която привежда в определени, ясни за всички, рамки задълженията и на двете страни – на държавата и на човека, в решаването на проблема на сигурността на правата и свободите му.

Трето, концепцията за сигурността на личността е непосредствено свързана с правата на човека, очертани от съвременните тенденции в развитието на МО. Големите заплахи за сигурността на човека, които възникват през втората половина на ХХ в., налагат използването не само на усилията на отделната държава, но и изискват колективните усилия на държавите и на международната общност. По този начин защитата на сигурността на човека в съвременните международни отношения вече е проблем на международно равнище.

Четвърто, подходите в различните държави към приемането на международни актове в националното законодателство са различни от обявяването на приоритет на международните актове до инкорпорирането им. За концепцията „сигурност на човека“ е особено важно в какво се състои сигурността и „какво е човешкото измерение на сигурността“. Засега няма единно становище за понятието сигурност, за различните ѝ видове, в т.ч. и за човешката сигурност.

---

³⁴ Основни права на човека. Съст. и научен редактор Евгени Танчев, С., 2002, с. 9.

³⁵ Подробно по този въпрос вж. Карташин В. А. Международные механизмы защиты прав человека. М. Норма, 2003, с. 7-10.

Пето, общоприето е вече разбирането, че за човешката сигурност се изискват не само усилията на държавата и междудържавните организации, но и по-широк кръг от участници, включващ по същество участниците в МО. Призивите за такова разширено участие не са нови. В известен смисъл те са реализирани на практика. Трудност представлява организацията на множеството участници в защита на човешките права.

Библиография

1. Аннан, К. Проблема вмешательства. Выступления Генерального секретаря ООН. Нью-Йорк, 1999.
2. Форсайт, Дейвид. Правата на човека в международните отношения. Слънце, С., 2000.
3. Каменова, Цветана, Емилия Друмева, Ирена Илиева. Европейско и национално антидискриминационно правно регулиране. Второ преработено издание, С., Институт за правни науки при БАН, 2004.
4. Константинов, Емил. ООН и основните принципи на международното право. В: ООН: исторически традиции и съвременно право. Изд. „Неофит Рилски“, Благоевград, 2015, с. 208-217.
5. Карташин В.А. Международные механизмы защиты прав человека. М. Норма, 2003.
6. Константинов Емил. Актуални международноправни аспекти на правата на човека в сферата на сигурността и присъединяването на България към Европейския съюз. С. 2005.
7. Нено Неновски. Правата на човека. Юриспрес, С., 1994.
8. Неновски, Нено. Права на човека и права на гражданина /Към въпроса за съдържание на понятията/, Правна мисъл, 1993, № 3.
9. Неновски, Нено. Правата на човека в Конституцията на Р България от 1991 г., Правна мисъл, 1995, № 1, с. 3-13.
10. Борисов, Орлин. Правата на българските граждани: Задължителни за предоставяне и упражнявани в действителност. София. Юриспрес, 2001.
11. Борисов, О. Права на човека. Сборник от международни актове, Нова звезда, С., 2003.
12. Борисов, О. Права на човека. Нова звезда, С., 2002.
13. Борисов, О. Международноправна защита на правата на човека. Нова звезда, С., 2007.
14. Хюфнер, Клаус, Емил Константинов, Волфганг Ройтер, Закрила на правата на човека. Международни механизми. С., 2001.
15. Каменова, Цветана, Е. Друмева, И. Илиева. Европейско и национално антидискриминационно правно регулиране. С., БАН, 2004.

16. Каменова, Цв. Забраната на дискриминацията в новия 12-ти протокол към Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи и в актовете на Европейския съюз. Правна мисъл, кн. 3 / 2000 г.
17. Клаус Хюфнер, Емил Константинов, Волфганг Ройтер, Закрила на правата на човека. Международни механизми. С., 2001.
18. Танчев, Евгени (Съст. и научен редактор), Основни права на човека. С., 2002.
19. Черниченко С. В. Теория международного права. В. 2-х т., М. 1999, т. 2.
20. Цыганков П. А. (ред.). Международные отношения, теории, конфликты, движения, организации. Москва-Альфа-М, Инфра-М, 2013.
21. Заедно в борбата срещу расизма и ксенофобията. Сборник с материали за студенти. Бояджиева, Н. (Съст. и научен редактор), С., 2006.
22. Стандарти и механизми за защита правата на човека: международната общност и вътрешнополитическите предизвикателства в геополитическата среда на XXI век. Сборник материали за студенти. Бояджиева Н. (Съст. и научен редактор), С., 2007.
23. Boyadjieva, N., The Impact of the Cold War on the Origins and Evolution of International Human Rights Regimes In: Krakowskie Studia Miedzynarodowe, N3 (VI), Kracow, 2009, pp. 47-58.
24. Boyadjieva, N., Methodological Problems and Practical Issues of Human Rights Education and Responsible Living. - In: Enabling Responsible Living PERL's International Conference Istanbul. 2011, Hedmark University College, Norway, 2011, pp. 240-249.
25. Brzezinski Zb. The New Challenges to Human Rights. - Journal of Democracy. Vol. 8, Number 2, April 1997, pp. 3-7.
26. Domaradzki, S. Suwerenność państwa a Europejski Trybunał Praw Człowieka, w: red. Jacek M. Majchrowski i Barbara Stoczewska, Wartości polityczne, Oficyna wydawnicza AFM, Kraków 2010, s. 173 – 184.
27. Marin N., Ualieva Zh. International Standards as Source of the National Right of the CIS Countries. – ҚАРАҒАНДЫ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ ВЕСТНИК КАРАГАНДИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА. № 2 (78) / 2015, Серия Право. Карагандинский государственный университет, Издательство Карагандинского государственного университета им. Е. А. Букетова, Караганда, 2015, pp. 82-87.